การจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น
Organizing Learning Activities in Social Studies with Local Wisdom

วิภาพรรณ พินลา [1*]
Wipapan Phinla [1*]

บทคัดย่อ

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สอดคล้องความต้องการและอัตลักษณ์ของชุมชน ถือเป็นการจัดการความรู้ที่เน้นสิ่งแวดล้อมหรือแหล่งเรียนรู้ใกล้ตัวในชุมชนของผู้เรียนเป็นสำคัญ ในการที่จะสามารถส่งเสริมการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความรู้ ทักษะของผู้มีประสบการณ์ตรงเพื่อค้นหาแนวปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับ “เทคนิคการจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือการจัดการเรียนการสอนเชิงบูรณาการกับศิลปวัฒนธรรมในชุมชนของผู้เรียน ให้เกิดการเรียนรู้และสามารถเพิ่มองค์ความรู้ในการศึกษาต่อยอดและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่อยู่ในชุมชนของผู้เรียนได้” ซึ่งจากการมาปรับใช้ในการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอนให้ผู้เรียนมีคุณภาพนั้นได้รวบรวมความรู้ตามประเด็นความรู้ที่กำหนดจากการศึกษาและสังเคราะห์องค์ความรู้ต่างๆ จากแหล่งเรียนรู้ที่อยู่ในท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม และครูผู้สอนในรายวิชาสังคมศึกษาเป็นหลัก โดยแต่ละเนื้อหาสาระรายวิชาแตกต่างกันนั้นก็ขึ้นอยู่กับเนื้อหาที่สอน แต่ประเด็นที่มีเหมือนกันในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเน้นในเรื่องของ 1. ตระหนักสำนึกท้องถิ่นตนเอง 2.รวบรวมวัฒนธรรมท้องถิ่น 3. วางแผนอนุรักษ์สืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่น 4. ทำตามแผนที่กำหนด และ 5. วัดประเมินผลและประยุกต์ใช้ ที่ได้จากการใช้วิธีการนำเนื้อหาและเรื่องที่จะทำการสอนมาบูรณาการหรือเชื่อมโยงกันในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชน โรงเรียน และผู้มีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก ในการจัดการศึกษา โดยให้มีการสนับสนุน และใช้แหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาในท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจในเนื้อหาตลอดจนสามารถนำไปใช้ในชีวิตได้ในชีวิตประจำวันและอนุรักษ์ชุมชนของผู้เรียนและครูผู้สอนให้มีประสิทธิภาพต่อไป

คำสำคัญ : การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ , สังคมศึกษา, ภูมิปัญญาท้องถิ่น

---

[1] อาจารย์สาขาการสอนศิลปศาสตร์ (การสอนสังคมศึกษา) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ
[*] Corresponding author : Phinla_89@hotmail.com

Abstract

Organizing learning activities that meet the needs and identity of the community is considered as knowledge management for the environment or resources in the community of learners. The ultimate aim is to be able to promote the sharing and exchange of knowledge, skills and direct experience of the people in order to find best practices about "how to organize learning activities in social studies using local wisdom, or the management of the integrated teaching with culture in learners, such as community creating learning and increasing body of knowledge in further studying and conserving environment in the community. In this matter, there is a need for the teachers to development in the process of quality teaching to the students, where teachers gather knowledge on issues related to the studies and the synthesis of knowledge from various resources related to liberal art and culture in the locality and from core subjects taught by social studies teachers. Each course content differs based on the content taught but The organization of earning activities for social studies using local wisdom, remains the same. This normally focuses on 1. Raise Awareness of Local 2. Local Gather Culture 3. Planning for Conserving and Searching Thai Local Wisdom 4. Follow the Set Plan and 5. Evaluate, Assess, and Apply obtained from the use of content and the topics to be taught as an integration and linkage involving local communities. Moreover the participation of parents, community, schools and stakeholders in the management of education with support and the utilization of learning resources and local wisdom are included to help the students understand the contents. Consequently, students are able to use of the resources in their everyday life. Learners' community can be conserved and led teachers to become effective.

Keywords : learning activities, social studies, local wisdom

การจัดหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา

การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับวงการศึกษาไทย เพื่อให้เยาวชนหรือนักเรียนเติบโตอย่างมีคุณภาพตามสภาพและสังคมที่เปลี่ยนไปในยุคปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ จากการดำเนินชีวิตประจำวันและเท่าทันสังคมโลก ด้วยการเชื่อมโยงระบบความรู้ที่มีอยู่ในแหล่งต่างๆ กับความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้เกิดองค์กรเรียนรู้อย่างยั่งยืน พร้อมทั้งการพัฒนาประสิทธิภาพของครู อาจารย์ บุคลากรในองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ชุมชนตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควบคู่กัน ดังนั้นการให้ความสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาไทยจึงเริ่มมีขึ้นนับตั้งแต่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้เน้นเรื่องการปฏิรูปการศึกษามาโดยตลอด อีกทั้งหัวใจสำคัญที่จะเป็นปัจจัยส่งผลถึงความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา คือ การปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน ดังที่กระทรวงศึกษาธิการพยายามที่จะผลักดันให้มีการ “ปรับการเรียน เปลี่ยนการสอน” โดยประกาศเจตนารมณ์ให้ปี 2549 เป็นปีแห่งการปฏิรูปการเรียนการสอน หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 เน้นให้ครูผู้สอนจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ คือ ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองได้ตามความถนัด ความสนใจ และเต็มตามศักยภาพ ให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้อย่างหลากหลายสอดคล้องกับสภาพจริง อีกทั้งจุดมุ่งหมายของหลักสูตรทั้งหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม จุดมุ่งหมายของหลักสูตรได้กำหนดให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมมีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคมและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และจากการพิจารณาในด้านคุณภาพผู้เรียน กล่าวไว้ว่า เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ผู้เรียนจะต้องได้เรียนรู้ เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความภูมิใจในความเป็นไทย ตลอดจนหลักสูตรแกนกลางใน ข้อที่ 1 ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของหลักสูตรว่าคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัย และปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหัวใจและแนวทางการพัฒนาผู้เรียนหรือเยาวชนของชาติให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพของสังคมไทย สอดคล้องกับ สิริวรรณ ศรีพหล (2554: 48) ซึ่งกล่าวว่า การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยเน้นในส่วนของคุณธรรม จริยธรรมที่ปรากฏในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา นับว่ามีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาวะของสังคมไทยในปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งสอดคล้องกับนโยบายของสำนักงานสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ที่จะให้หน่วยงานของรัฐและเอกชนรวมทั้งประชาชนร่วมกันรักษาและส่งเสริม บำรุง รักษาวัฒนธรรมไทยให้คงอยู่สืบไป ดังนั้นปฏิรูปการศึกษาจึงต้องอาศัยการนำความรู้ที่ได้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วย เนื่องจากในยุคสมัยนี้องค์ความรู้ไม่จำกัดอยู่แค่ในหนังสือเรียนหรือเนื้อหาสาระที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเท่านั้น จึงจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการจัดการศึกษาที่มีรูปแบบและระบบที่หลากหลาย จึงส่งผลในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องสามารถเชื่อมโยงให้ผู้เรียนรู้ได้ตลอดชีวิต จากความรู้ที่มีอยู่ในตนเองและแหล่งเรียนรู้ภายนอกเป็นสำคัญ

จากการศึกษาหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ปัญหาหนึ่งคือการจัดการเรียนรู้แบบแยกส่วน โดยแยกสอนเป็นวิชาๆ ซึ่งเห็นได้จากในรายวิชาประวัติศาสตร์ ตลอดจนวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม แยกเป็นอีกรายวิชาหนึ่งในการจัดการเรียนรู้ เพียงเพื่อเกิดความชัดเจนในเนื้อหาและการปฏิบัติ คำถามที่เกิดขึ้นที่ตามมาคือ เป็นการแก้ไขปัญหาที่ตรงจุดหรือไม่ และเป็นไปตามวัตถุประสงค์หลักแล้วจริงหรือ ขณะเดียวกันสถานการณ์ปัจจุบัน หากแยกวิชาออกมา ภาระครู และนักเรียนก็จะเพิ่มมากขึ้นไปอีกหรือไม่ กล่าวคือผู้เรียนต้องจดจำเนื้อหา และมักจะไม่สามารถเชื่อมโยงสิ่งที่เรียนรู้ระหว่างวิชาต่างๆ ได้ ซึ่งสวนทางกับแนวทางบูรณาการที่ตั้งโจทย์ไว้ของกระทรวงศึกษาธิการ (ศธ.) โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ที่ขานรับนโยบายของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) อยากให้เด็กไทยมีสำนึกรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์

จากแนวนโยบายแผนการศึกษาแห่งชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา จนถึงแผน การศึกษาแห่งชาติ ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2552-2559 แผนการศึกษาแห่งชาติ มีเจตนารมณ์ เพื่อมุ่งพัฒนาชีวิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งและมีดุลยภาพใน 3 ด้าน คือ เป็นสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ตลอดจนการบูรณาการการเรียนรู้ที่สามารถเชื่อมโยงเข้าสู่ชีวิตจริงได้ เพื่อให้บรรลุตามหลักปรัชญาและเจตนารมณ์ของแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2552-2559 จึงกำหนดวัตถุประสงค์ของแผนที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) เพื่อพัฒนาคนอย่างรอบด้านและสมดุล เป็นฐานหลักของการพัฒนา 2) เพื่อสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และ 3) เพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาคนและสร้างสังคมคุณธรรมภูมิปัญญา จึงได้มีแนวนโยบายส่งเสริมการจัดการศึกษา อบรม และเรียนรู้ของสถาบันที่เกิดขึ้นในทุกองค์กรภาคส่วน โดยส่งเสริมสนับสนุนเครือข่ายภูมิปัญญา และการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม พลศึกษา กีฬา เป็นวิถีชีวิตอย่างมีคุณภาพและตลอดชีวิต และส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาเพื่อสร้างองค์ความรู้ นวัตกรรม และทรัพย์สินทางปัญญา พัฒนาระบบบริหารจัดการความรู้ และสร้างกลไกการนาผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ จะเห็นได้ว่าการปฏิรูประบบการบริหารและการจัดการศึกษา โดยให้ประชาชนในชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนรับผิดชอบต่อการจัดการศึกษา เพื่อที่จะสนองความต้องการของชุมชนและสังคมได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ดังนั้นชุมชนจึงมีความสำคัญและมีประโยชน์อย่างมากต่อการจัดการเรียนการสอน เพราะชุมชนเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญยิ่ง สามารถนามาจัดกิจกรรมและนำมาปรับปรุงการเรียนการสอนในโรงเรียนได้

จุดมุ่งหมายการจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น

จุดมุ่งหมายตามแนวคิดการจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งประเภทตามสาขาวิชาของภูมิปัญญาท้องถิ่นจากแนวคิดของนักวิชาการ หน่วยงาน เช่น สารานุกรมสำหรับเยาวชน (2538) สำนักคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 23 (2541) รุ่ง แก้วแดง (2543) ศูนย์วิจัยวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (2550) และ จักรพันธ์ โสมะเกษตริน (2551) จากการสังเคราะห์สามารถแบ่งประเภทตามสาขาวิชาของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ 13 ประเภทดังนี้ 1. สาขาเกษตรกรรม 2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม 3.สาขาการแพทย์แผนไทย 4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน 6. สาขาสวัสดิการ 7. สาขาศิลปกรรม 8. สาขาการจัดการองค์กร 9. สาขาภาษาและวรรณกรรม 10. สาขาศาสนาและประเพณี 11. สาขาการศึกษา 12. การแสดง ดนตรี การละเล่น และ13. อาหารและโภชนาการ นอกจากนี้สามารถแบ่งประเภทตามลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นจากแนวคิดของนักวิชาการ หน่วยงาน เช่น สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534) รัตนะ บัวสนธ์ (2539) กรมวิชาการ (อ้างอิงจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (2542) เสาวภา สุขประเสริฐ (2543) เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ (2546) (อ้างอิงจากสานักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541) สุกัญญา พัวพันธ์ (2547) สุมนทิพย์ บุญสมบัติ (2553) กรมทรัพย์สินทางปัญญา (2554) และทัศนีย์ ทองไชย (2556) จากการสังเคราะห์สามารถแบ่งประเภทตามลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ 5 ประเภทดังนี้ 1. ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ 2. ศิลปวัฒนธรรม 3. วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวิทยาการ 4. นันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ และ 5. ภาษาและวรรณกรรม ทั้งนี้การจัดประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นตามสาขาวิชาและตามลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น สามารถนำมาใช้ในแง่ของความสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนของการดำรงชีวิตของบุคคลในท้องถิ่น ซึ่งจากการศึกษาจากนักวิชาการ และนักการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศมาสังเคราะห์ อาทิเช่น บุญดี บุญญากิจ และคณะ (2547) วิจารณ์ พานิช (2547) ประพนธ์ ผาสุขยืด (2550) สุนิตย์ ชูใจ (2554)

บดินทร์ วิจารณ์ (2550) โนนากะ และทาคูชิ (Nonaka and Takeuchi, 1995) เดล (Dell, 1998) ทาบาน และคณะ (Turban and others, 2004) ไลโบวิทซ์ (Leibowitz, 1998) มาร์ควอท์ (Marquardt, 2002) แมกเนอลิน และ สปาร์ก (McNurlin and Sprague, 2006) ซึ่งผู้วิจัยสังเคราะห์ได้รูปแบบการเรียนการสอนตามแนวคิดการจัดการความรู้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ตระหนักสำนึกท้องถิ่นตนเอง (Raise Awareness of Local) เป็นการรู้จักท้องถิ่นของตนเอง ตระหนักสำนึกในท้องถิ่นตนเองในเรื่องภูมิปัญญาจากการกระตุ้นสิ่งเร้าต่างๆ

2. รวบรวมวัฒนธรรมท้องถิ่น (Local Gather Culture) เป็นการกำหนดประเด็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. วางแผนอนุรักษ์สืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่น (Planning for Conserving and Searching Thai Local Wisdom) เป็นการวางแผนการจัดทำโครงการภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการสัมภาษณ์ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในการลงพื้นที่จากการแบ่งเป็น 2 ประเด็น โดยเลือกหัวข้อที่น่าสนใจจะศึกษาซึ่งเป็นภูมิปัญญาในท้องถิ่น หมู่บ้าน หรือชุมชนที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ ดังนี้ 1. ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อ 2. วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวิทยาการ

4. ทำตามแผนที่กำหนด (Follow the Set Plan) เป็นการลงมือปฏิบัติจริงตามขั้นตอนการวางแผนการจัดทำโครงการภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่จากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบโครงการที่กำหนดไว้

5. วัดประเมินผลและประยุกต์ใช้ (Evaluate, Assess, and Apply) เป็นการประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงพัฒนาแนวทางเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนและการสร้างผลงานให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และชุมชนและนำเสนอสถานการณ์ใหม่อย่างสร้างสรรค์

ซึ่งมีเครื่องมือสำคัญในการจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับสังคมท้องถิ่นของตนเองนั้น ปัจจัยประการหนึ่งที่สำคัญคือ ทรัพยากรบุคคล หรือบุคคลสำคัญในการจัดการความรู้ที่ให้การถ่ายทอดในการพัฒนาท้องถิ่น ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงของตนเองในท้องถิ่น เรียนรู้สังคม การดำรงชีวิต ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อ ค่านิยมจะทำให้ผู้เรียนเกิดความรัก ความผูกพัน หวงแหน และมีความภูมิใจในท้องถิ่น กล่าวคือการดำเนินการจัดการความรู้ถ้าจะให้เป็นไปได้อย่างราบรื่นจะต้องมีบุคคลสำคัญ หรือทีม หรือคณะทำงาน ที่หน่วยงานแต่งตั้งขึ้นรับผิดชอบจะต้องให้ความสำคัญอย่างจริงจัง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

คำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Local Wisdom ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์

ภูมิปัญญาไทยนั้น หมายถึง ความรู้ในด้านต่างๆ ของการดำรงชีวิตของคนไทยที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับแนวคิดวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาที่เป็นลักษณะของตนเอง ที่สามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัยในการดำรงชีวิต (เสรี พงศ์พิศ 2536 : 39)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้าน ซึ่งความเหมือนกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ เป็นองค์ความรู้และเทคนิคที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาและการตัดสินใจซึ่งได้รับการถ่ายทอดและเชื่อมโยงมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความต่างกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือภูมิปัญญาไทย เป็นองค์ความรู้และความสามารถโดยส่วนรวม เป็นที่ยอมรับในระดับชาติ ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้และความสามารถระดับท้องถิ่นซึ่งมีขอบเขตจำกัดในแต่ละท้องถิ่น

อย่างไรก็ตามภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่นย่อมมีความสัมพันธ์กันเพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นถือว่าเป็นรากฐานหลักแห่งภูมิปัญญาไทย โดยเกิดจากการสืบทอดถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนาเลือกสรรคปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยแล้วเกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่จะสืบทอดพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง

จากผลการวิจัยของกรมวิชาการ เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เมื่อปีการศึกษา 2539 ได้สรุปแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการเรียนการสอนดังนี้

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2544 : 81)

1. ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำไปสู่การเรียนการสอน ควรเป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ที่มีส่วนของคุณธรรม จริยธรรมสอดแทรกอยู่ด้วยและเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้แก่ผู้เรียนและสังคมอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

2. กระบวนการการเรียนการสอน เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้สากลกับความรู้ท้องถิ่นให้ผู้เรียนได้คิดอย่างเป็นอิสระ คิดได้หลายมุมและสรุปเป็นความรู้และประสบการณ์ที่จะใช้ในการดำรงชีวิต

3. การจัดการเรียนการสอนอาจจะให้ครูเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมโดยนำความรู้และประสบการณ์ของปราชญ์ท้องถิ่นมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอน หรืออาจให้ปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนแทนครูผู้สอนและทำหน้าที่ประเมินผลด้วย ส่วนสถานที่เรียนอาจจะเป็นโรงเรียนหรือให้นักเรียนไปเรียนที่บ้านนักปราชญ์ท้องถิ่น

4. บทบาทของหน่วยงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้บริหารและครูผู้สอน ควรเห็นความสำคัญในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น และตระหนักในตนเองว่า ไม่ใช่ผู้ที่จะรู้อะไรหมดทุกอย่างแต่เป็นผู้สร้างกระบวนการเรียนรู้ และควรนำผู้รู้ในท้องถิ่นหรือปราชญ์ท้องถิ่นมาร่วมพัฒนาหลักสูตร

จากแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการเรียนการสอนสามารถสรุปได้ว่าผู้สอนต้องมีกระบวนการของการนำความรู้ที่ผู้เรียนได้รับนั้น ควรจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการของการปฏิบัติเป็นหลักสำคัญ เช่น 1. การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง เป็นวิธีการถ่ายทอดของผู้อาวุโสหรือผู้เฒ่าผู้แก่ทำเป็นตัวอย่างแก่คนในครอบครัว ญาติพี่น้องและคนในชุมชนเดียวกันถ่ายทอดภูมิปัญญาในชุมชนท้องถิ่นไม่สูญหายไปจากการลงมือทำจริง แก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง 2. การคิดร่วมกันเป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนได้แสดงความรู้สึกและความคิดเห็นต่อประเด็นต่างๆ อย่างมีเหตุผลเป็นธรรมชาติเปิดโอกาสให้ถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกันโดยวิธีการระดมสมองความคิดเห็นจากการเปิดโอกาสเสวนาหาทางในการแก้ไขปัญหาจากหลายมุมมอง หลายมิติซึ่งถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน 3. การสร้างกิจกรรมหรือการทำงานร่วมกัน โดยการขยายเครือข่ายระดับบุคคล ระดับกลุ่มให้ได้มากเพราะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาอย่างหลากหลายและนำมาพัฒนากิจกรรมที่กระทำอยู่ 4. การบรรยาย สัมมนาหรือเวทีชาวบ้าน เป็นกิจกรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่งสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การวิเคราะห์และสังเคราะห์ประสบการณ์ของชาวบ้านร่วมกันอันจะส่งผลให้สมาชิกของชุมชนมีความรู้ความสามารถสูงขึ้น เป็นต้น

นอกจากนี้หน่วยศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา (2535 : 123) ได้กล่าวถึง แนวทางในการดำเนินงานการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาชาวบ้านในโรงเรียนไว้ดังนี้

1. ให้ความรู้เกี่ยวกับความหมาย ความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อสร้างความตระหนักในคุณค่าเกิดเจตคติที่จะร่วมกันรับผิดชอบในฐานะเป็นสมบัติของทุกคนที่จะร่วมกันอนุรักษ์ให้คงอยู่ ฟื้นฟูและพัฒนาอย่างเหมาะสม

2. ปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมนักเรียนและกิจกรรมโรงเรียนให้นักเรียนมีโอกาสร่วมปฏิบัติในเชิงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยเชื่อมโยงและร้อยรัดกับสภาพที่มีในท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความรู้และประสบการณ์ในการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง

3. จัดสถานการณ์ให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าวิเคราะห์ ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความภูมิใจในมรดกทางความคิด การสร้างสรรค์ สามารถเลือกสรรค์นำไปพัฒนาและสืบทอดได้อย่างงามสมัยได้

4. ส่งเสริมโดยการรณรงค์อย่างกว้างขวางในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้และพัฒนาอย่างเหมาะสมในโรงเรียน เพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของตนและชุมชนในท้องถิ่น

5. ปลูกฝังความรักความหวงแหนในคุณค่าและเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านว่าเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศ เพื่อให้สามารถปรับปรนและตอบสนองกระแสกับวัฒนธรรมอื่นๆ ที่มีอิทธิพลได้อย่างชาญฉลาด

6. สร้างและประสานเครือข่ายทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านกับองค์กรนอกโรงเรียน ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อสนเทศองค์ความรู้เรื่องต่างๆ เพื่อสนับสนุนหรือร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์และเผยแพร่อย่างกว้างขวาง เพื่อให้สอดคล้องกับบทเรียนและให้

บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวควรให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยการสร้างความรู้เอง (Construct) ด้วยกระบวนการคิด (Thinking Prcess) และกระบวนการกลุ่ม (Group Process) เพื่อให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเองรวมทั้งเรียนด้วยบรรยากาศของการมีส่วนร่วมเรียนรู้โดยใช้วิธีการสอนที่ใช้แหล่งวิทยาการของชุมชน การสอนโดยใช้แหล่งกิจกรรมของชุมชน (The use of Community Activity) เป็นการสอนที่ให้ผู้เรียนได้สัมผัสกับของจริง สถานการณ์จริงจากชุมชนหรือท้องถิ่นใกล้ๆ บริเวณโรงเรียน โดยผู้เรียนได้ศึกษาและปฏิบัติกิจกรรมตามที่ได้ร่วมกันวางแผนระหว่างครูและนักเรียน เช่น ให้ได้สัมผัสกับบุคคล สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะเรียน โดยใช้กิจกรรมศึกษานอกศึกษาการเชิญวิทยากรในชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้ความรู้ การสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นแหล่งความรู้และการนำวัสดุอุปกรณ์ในชุมชนหรือท้องถิ่นมาประกอบการสอน ภาสินี เปี่ยมพงศ์สานต์ (2536:45-46) ได้เสนอการจัดการเรียนการสอนโดยใช้แหล่งวิทยากรชุมชนไว้ว่า หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างในชุมชนที่นำมาใช้เป็นตัวอย่างให้เกิดแนวคิด ข้อสรุป ค่านิยมแก่ผู้เรียน แหล่งวิทยาการประเภทนี้ จึงรวมไปถึงสถานการณ์ของชุมชนทุกรูปแบบซึ่งนักเรียนสามารถนำมาศึกษาเป็นการฝึกสติปัญญา ความคิดหรือฝึกทักษะทางสังคมด้านต่างๆ ตลอดจนประสบการณ์ทุกอย่างที่จะช่วยให้เขาสามารถแสดงความรูสึกนึกคิดของตนออกมาได้

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำหรับเทคนิคการจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถสอดคล้องความต้องการและอัตลักษณ์ของชุมชนจึงเป็นแนวทางสำคัญ เพื่อตอบโจทย์กระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนให้เกิดขึ้นได้ จากการบูรณาการในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้วยทักษะความสามารถในการจัดการความรู้ที่เน้นสิ่งแวดล้อมหรือแหล่งเรียนรู้ใกล้ตัวจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้เรียนเป็นสำคัญ ได้แก่

1. ตระหนักสำนึกท้องถิ่นตนเอง (Raise Awareness of Local) เป็นการรู้จักท้องถิ่นของตนเอง ตระหนักสำนึกในท้องถิ่นตนเองในเรื่องภูมิปัญญาจากการกระตุ้นสิ่งเร้าต่างๆ เป็นการเตรียมความพร้อมให้นักเรียน มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสำนึกและตระหนักในการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน โดยครูให้ความรู้เรื่องเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนแก่นักเรียน จากการที่ครูนำเสนอกรณีตัวอย่าง/บอกเล่าเรื่องจากประสบการณ์/บทเพลง จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในท้องถิ่น ข่าวสารหรือสถานการณ์บ้านเมืองและให้นักเรียนช่วยกันวิเคราะห์ว่า ปัญหาคืออะไร สาเหตุของปัญหา และใช้วิธีการอะไรในการแก้ปัญหานั้น เพื่อสร้างความตระหนักในคุณค่าเกิดเจตคติที่จะร่วมกันรับผิดชอบ ในฐานะเป็นสมบัติของทุกคนที่จะร่วมกันอนุรักษ์ให้คงอยู่ ฟื้นฟูและพัฒนาอย่างเหมาะสม เป็นต้น

2. รวบรวมวัฒนธรรมท้องถิ่น (Local Gather Culture) เป็นการกำหนดประเด็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการกำหนดหน้าที่บทบาทของนักเรียนและวิธีการให้ตรงตามเป้าหมาย เช่น การแบ่งกลุ่มนักเรียน กลุ่มละ 4 - 6 คน โดยมอบหมายในเรื่องเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กลุ่มสนใจหรือได้รับมอบหมาย จากนั้นให้นักเรียนในกลุ่มช่วยกันกำหนดวิธีการที่จะทำให้เป้าหมายในการจัดการเรียนรู้นั้นบรรลุตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ในแต่ละขั้นตอน เช่น การจัดกิจกรรมนักเรียนในโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิถีชีวิตของตนและชุมชนในท้องถิ่น โดยเพื่อเสริมสร้างให้นักเรียนมีโอกาสร่วมปฏิบัติในเชิงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยเชื่อมโยงและร้อยรัดกับสภาพที่มีในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความรู้และประสบการณ์ในการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง จากการจัดสถานการณ์ให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความภูมิใจในมรดกทางความคิด การสร้างสรรค์ สามารถเลือกสรรคนำไปพัฒนาและสืบทอดได้อย่างงามสมัยได้

3. วางแผนอนุรักษ์สืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่น (Planning for Conserving and Searching Thai Local Wisdom) เป็นการวางแผนการจัดทำโครงการภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการสัมภาษณ์ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในการลงพื้นที่จากการแบ่งเป็น 2 ประเด็น โดยเลือกหัวข้อที่น่าสนใจจะศึกษาซึ่งเป็นภูมิปัญญาในท้องถิ่น หมู่บ้าน หรือชุมชนที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ ดังนี้ 1. ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อ 2. วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวิทยาการ โดยให้นักเรียนในกลุ่มแบ่งหน้าที่กันไปศึกษาค้นคว้า หรือแสวงหาความรู้ จากปราชญ์ชาวบ้าน เอกสารหรืออื่น ๆ

จากนั้นให้นักเรียนแต่ละคนทำเอกสารสรุปความรู้ที่ได้จากการแสวงหาความรู้ที่ได้เป็นร่องรอยหลักฐานประจักษ์ เช่น การสรุปองค์ความรู้เป็น mind mapping การเขียนความเรียง การแต่งกลอน การจัดทำใบปลิว ฯลฯ โดยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยการสร้างความรู้เอง (Construct) ด้วยกระบวนการคิด (Thinking Process) และกระบวนการกลุ่ม (Group Process) เพื่อให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเองรวมทั้งเรียนด้วยบรรยากาศของการมีส่วนร่วมเรียนรู้ โดยใช้วิธีการสอนที่ใช้แหล่งวิทยาการของชุมชน การสอนโดยใช้แหล่งกิจกรรมของชุมชน (The use of Community Activity) เป็นการสอนที่ให้ผู้เรียนได้สัมผัสกับของจริง จากสถานการณ์จริงจากชุมชนหรือท้องถิ่นใกล้ๆ บริเวณโรงเรียน โดยผู้เรียนได้ศึกษาและปฏิบัติกิจกรรมตามที่ได้ร่วมกันวางแผนระหว่างครูและนักเรียน เช่น ให้ได้สัมผัสกับบุคคล สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะเรียน โดยใช้กิจกรรมศึกษานอกสถานที่ การเชิญวิทยากรในชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้ความรู้ การสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นแหล่งความรู้และการนำวัสดุอุปกรณ์ในชุมชนหรือท้องถิ่นมาประกอบการสอน

4. ทำตามแผนที่กำหนด (Follow the Set Plan) เป็นการลงมือปฏิบัติจริงตามขั้นตอนการวางแผนการจัดทำโครงการภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ จากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบโครงการที่กำหนดไว้ ซึ่งขั้นตอนดังกล่าวถือเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ โดยการระดมความคิดเห็นของสมาชิกในกลุ่มจนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ของกลุ่ม เช่นให้นักเรียนแต่ละกลุ่มร่วมกันอภิปรายเพื่อเป็นการขยายขอบข่ายของความรู้โดยการแลกเปลี่ยนความรู้จากการไปศึกษาค้นคว้าจากปราชญ์ชาวบ้าน เอกสาร หรืออื่นๆ ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้ามาจัดเก็บไว้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเขียน การพิมพ์ การวาด การถ่ายภาพ การบันทึกเสียง การทำฐานข้อมูลในคอมพิวเตอร์ เป็นต้น นอกจากนี้การให้นักเรียนแต่ละกลุ่มร่วมกันจัดทำเอกสารสรุปสาระสำคัญที่ได้จากการแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องนั้นๆ ทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถในการสื่อสาร และการมีปฏิสัมพันธ์กันในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่มีส่วนช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในเรื่องราวต่าง ๆ ของบุคคลและสังคมที่เราดำรงชีวิตอยู่และนำไปสู่การนำความรู้ไปใช้ในการวางแผนแก้ปัญหา ตัดสินใจและดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม

5. วัดประเมินผลและประยุกต์ใช้ (Evaluate, Assess, and Apply) เป็นการประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงพัฒนาแนวทางเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน และการสร้างผลงานให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และชุมชนและนำเสนอสถานการณ์ใหม่อย่างสร้างสรรค์ เช่น การเขียนโครงงานการพัฒนาผลงานตามโครงงานที่นำเสนอของกลุ่ม การจัดป้ายนิเทศการรณรงค์การนำภูมิปัญญาชาวบ้านหรือวัสดุในท้องถิ่นมาแปรรูปเพื่อการสร้างมูลค่าเป็นผลิตภัณฑ์ เป็นต้น ทั้งนี้เป็นการปลูกฝังความรักความหวงแหนในคุณค่าและเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านว่าเป็นรากฐานการอนุรักษ์และสืบทอดแก่คนรุ่นต่อไปได้

บทสรุป

ประเด็นหลักในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นต้องมุ่งเน้น การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชน โรงเรียน และผู้มีส่วนร่วมทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเป็นหลักในการจัดการศึกษา โดยให้มีการสนับสนุน และใช้แหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาในท้องถิ่น ด้านการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้จากการเชื่อมโยง และแลกเปลี่ยนข้อมูลกับแหล่งเรียนรู้ และภูมิปัญญาในท้องถิ่น สนับสนุนให้มีแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรระดับสถานศึกษา เพื่อระดมความคิดและความร่วมมือในด้านต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนในการจัดการศึกษาในโรงเรียน อาทิ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน นักเรียน ผู้ปกครอง และประชาชนในชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่มีหน้าที่หลักและสำคัญ ในการอนุรักษ์ ถ่ายทอด และสืบสานศิลปวัฒนธรรมที่ดีงาม จากสังคมรุ่นหนึ่งไปสู่สังคมอีกรุ่นหนึ่ง และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางสังคม ให้สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาการต่าง ๆ รวมทั้งสนองความต้องการ และช่วยแก้ปัญหาสังคมได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กรมทรัพย์สินทางปัญญา. (2554). ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย. [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 2 เมษายน 2558. เข้าถึงได้จากhttp://www.ipthailand.go.th/ipthailand/index.php?option=com_content&task =section &id=25&Itemid=202

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. (2542). วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

จักรพันธ์ โสมะเกษตริน. (2551). การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นศรีสะเกษ เพื่อการแข่งขันอย่างยั่งยืน. รายงานการวิจัย กรุงเทพฯ : สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

ทัศนีย์ ทองไชย. (2556). การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนตามแนวคิดการจัดการความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา. ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บดินทร์ วิจารณ์. (2550). การจัดการความรู้ สู่...ปัญญาปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : ธรรกลการพิมพ์.

บุญดี บุญญากิจ และคณะ. (2547). ตรวจประเมินความรู้...สู่ปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : จิรวัฒน์ เอ็กซ์เพรส.

ประพนธ์ ผาสุกยืด. (2550). การจัดการความรู้. สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) กรุงเทพฯ : ใยไหม

ภาสินี เปี่ยมพงศ์สานต์. (2536).สิ่งแวดล้อมศึกษา แนวทางการสอนและแบบฝึกหัดปฏิบัติการ(พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รัตนะ บัวสนธ์ (2539). แนวทางการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น. “วารสารมหาวิทยาลัยนเรศวร” 4, 7 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2539): 9 - 15.

รุ่ง แก้วแดง (2543). ปฏิวัติการศึกษาไทย (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน จำกัด (มหาชน).

วิจารณ์ พานิช (2547). การดำเนินการจัดการความรู้ในองค์กร. ตามหนังสือ Learning to Fly เอกสารคำบรรยาย : 9 กันยายน 2547.

ศูนย์วิจัยวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (2550). รายงานการศึกษา กรอบความคิดการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย. กรุงเทพฯ : กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์.

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 23 .(2541). ศิลาจารึกและการอ่านจารึก. กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์ , 2512. หน้า 84 - 117.

สารานุกรมสำหรับเยาวชน. (2538). สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 23. กรุงเทพฯ : โครงการสารานุกรมสำหรับเยาวชนไทย.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2551). แนวทางการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตร แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551. กรุงเทพฯ : มพป. 2552.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541). ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช สำราษราฎร์.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ฟ.

สิริวรรณ ศรีพหล. (2554). การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลโลก. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สุนิตย์ ชูใจ. (2554). ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของห้องสมุดประชาชน : กรณีศึกษาในจังหวัดปราจีนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต.กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สุมนทิพย์ บุญสมบัติ. (2553). การใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา. เอกสารประกอบการฝึกอบรม. โรงเรียนบุญวัฒนา จังหวัดนครราชสีมา, 13 - 14 กุมภาพันธ์.

เสรี พงศ์พิศ. (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป แอนด์ พับลิชชิ่ง.

เสาวภา สุขประเสริฐ. (2543). มิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนและองค์กรชุมชน : กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลเมือง จังหวัดเลย. ขอนแก่น:มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

หน่วยศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา. (2544). การพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนเป็นแหล่งการเรียนรู้ในโรงเรียนและท้องถิ่นเพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้. กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา.

Marquarde, Michael. (2002). Building the Learning Organization: Mastering the 5 Elements for Corporate Learning. Palo Alto: Davies-Black Publishing.

McNurlin and Sprague. (2006). The Knowledge-creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation. New York: Oxford University Press.

Leibowitz, J. (1998). Knowledge Management. Handbook. CRC Press.

Nonaka I.,Takeuchi H., (1995). The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create theDynamics of Innovation. Oxford University Press. New York.

O’Dell, C. & Grayson, (1998). The New Edge in Knowledge: How Knowledge Management Is Changing the Way We Do Business . Wiley Press.

Turban, et al. 2004. Information Technology for Management : Transforming Organanizations in the Digital Economy. (4th ed). New Jersey: John Wiley & Sons.